
Виктимизация на деца в България: някои аспекти

Тази публикация се осъществява с финансовата подкрепа на Фондация ОУК в рамките на проект „Чуй детето 2” и Програма „Превенция на престъпността и борба срещу нея” на Европейската комисия – ГД „Правосъдие, свобода и сигурност” .

Цялата отговорност за съдържанието на публикацията се носи от нейните автори и не може да се счита, че отразява официалното становище на Европейския Съюз.

Анализ на статистически данни за насилието върху деца в България

Дани Колева

Увод

Настоящият анализ е изготвен по проект „Многоаспектен подход за закрила на деца – жертви на престъпление”, реализиран от Институт по социални дейности и практики (ИСДП) в партньорство с фондация «Ничии деца» - Полша, Център DARDEDZE - Латвия и Център за подкрепа на децата – Литва, и финансиран по програма Превенция на престъпността и борба срещу нея на Европейската комисия. Анализът е изготвен в периода 20 ноември – 14 декември 2010 г. на база на данни за малтретирани лица, получени от НСИ, данни и анализи на Държавната агенция за закрила на детето и данни, изнесени от МВР на международната конференция „Виктимизация на деца. Измерения и превенция”, организирана от ИСДП на 9 и 10 ноември 2010 г.

У нас на 13.06.2000 г. се прие Закона за закрила на детето (ЗЗД), а от началото на 2001 г. със създаването на отделите за закрила на детето (ОЗД) и Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД) започна да се развива и функционира системата за закрила на детето. Съгласно Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето (приет на 25.07.2003 г.), “насилие над дете е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, пренебрегване, търговска или друга експлоатация, водеща до действителна или вероятна вреда върху здравето, живота, развитието и достойнството на детето, което може да се осъществява в семейна, училищна или социална среда”.

Поради разминаване в данните на институциите, настоящият анализ стъпва основно на данните и анализите на Държавната агенция за закрила на детето като специализиран орган за координация и контрол на всички дейности по закрила на детето. Държавната агенция за закрила на детето събира информация за броя и профила на децата, преживели насилие от създаването си през 2001 г. Основен инструмент за набиране на информацията е специално разработена информационна карта, която се попълва от всички отдели, които осъществяват дейностите по закрила на детето на общинско ниво. Въпросите в картата включват основни показатели по

случаите на насилие над деца, по които работят социалните работници през отчетния период:

- брой случаи на насилие над деца;
- вид на насилието;
- място на извършване на насилието;
- възраст и семеен статус на децата, жертва на насилие;
- профил на подателя на сигнала;
- профил на извършителя на насилието;
- предприети мерки.

Основни изводи

Общ брой случаи на насилие

От гледна точка на социалната работа, “случай” се отваря за всяко дете, за което социалните работници от отделите за закрила на детето преценят, че има нужда от закрила. Това става след обстойно проучване и оценка на подадения сигнал. Анализите на ДАЗД и отчетите към Националната програма за закрила на детето през 2008 г. и 2009 г.¹ показват, че в края на 2009 г. около три от всеки пет подадени сигнала стават „случай”, по които социалните работници работят.

По данни на ДАЗД, през 2009 г. подадените сигнали за насилие над дете са 1828, от които 1203 са станали случаи и са предприети мерки от отделите за закрила на детето. Общият брой случаи (стари – от изминалата година и нови - за 2009г.) на деца, жертва на насилие, по които са работили социалните работници от отделите за закрила на детето в страната, е 1539.

По данни на МВР потърпевшите от насилие деца през 2008 г. са били 3059, а през 2009 г. – 2368², а съгласно данните на НСИ за 2008 г. общият брой на малтретираните деца у нас за 2008 г. е 644.

---

¹ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=464>

² http://www.webcafe.bg/id_835780325

Разпределението на броя на случаите на насилие над деца по години, съгласно данните предоставени от ОЗД, е представено на Фиг. 1:

Фиг. 1

През 2001 г. се създават Държавна агенция за закрила на детето и Отделите за закрила на детето към Агенцията за социално подпомагане и се поставя началото на структурирана система за закрила на детето. През същата година социалните работници са работили по 75 случая на насилие над дете.

Забележимото покачване на общия брой регистрирани случаи до 2004 г. може да се обясни с утвърждаването и популяризирането на системата за закрила на детето в България, редицата обучения за специалистите, работещи в нея, както и с укрепване на доверието и капацитета на отделите за закрила на детето.

С влизането в сила на Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето през юли 2003 г. пренебрегването се дефинира като вид насилие, при което родителите, попечителят или лицето, което полага грижи за детето не успява да осигури развитието му в “една от следните области: здраве, образование, емоционално развитие, изхранване, осигуряване на дом и безопасност, когато е в състояние да го направи”.

Намаляването на случаите на насилие над деца след 2004 година може да се обясни с няколко фактора:

- Експертите на ДАЗД считат, че в резултат на проведените обучения и натрупания практически опит социалните работници са в състояние професионално да разграничават отделните инциденти от случаите на насилие, когато детето има нужда от закрила и развиват капацитет да работят с децата и техните семейства.
- Друг ключов момент е капацитета в системата за закрила на детето и социалните работници в ОЗД, в който на практика не е инвестирано системно и последователно след 2004 година както през първите години на реформата. Съгласно данните на Агенцията за социално подпомагане от доклада им за 2008 г.³, един социален работник у нас работи средно по 112 случая. Високата натовареност, липсата на регламентирано въвеждащо и поддържащо обучение и супервизия водят до прегряване и голямо текучество сред работещите в системата. Съкращаването на кадри в резултат на реструктурирането на АСП през 2006 г., съчетано с политиката за назначаване на нови служители на мястото на напусналите предвид финансовата криза през последните няколко години доведе до изключително ниския брой социални работници в отделите за закрила на детето. Към края на 2009 г. те са 380 човека в цялата страна, като от тях се очаква да работят с 6730 деца, настанени в специализирани институции, деца с увреждания, деца на улицата и всички други деца и семейства в риск. По данни на НПО, управляващо националната телефонна линия за деца, около 80 % от случаите идентифицирани като случаи на риск от насилие от служителите на линията и подадени на отделите за закрила на детето не се регистрират като случаи на насилие.

Разпределение на случаите по области

В регионален план през 2009 г. най-много са регистрираните случаи на насилие, по които са работили в отделите за закрила на детето на територията на Столична община – 295 случая, т.е. близо 18,4% от всички случаи на насилие за периода се

---

³ За 2008 социалните работници са работили върху 35 652 сигнали за деца в риск и над 14 800 случая на деца и семейства: 3 102 случая по превенция на изоставянето; 2 397 случая на реинтеграция в биологично семейство; 1 296 деца, настанени при роднини или близки; 91 деца, настанени при приемни семейства; 674 случая на осиновяване и 7276 деца настанени в институции.

отнасят за децата, живеещи в столицата. На следващо място по брой регистрирани случаи се нареждат област Плевен – 152 деца за 2009 г., област Пазарджик – 144 деца, област Варна – 126 деца.

Поради неравномерното разпределение на населението в страната по брой и възрастова структура, при анализа на проблема е необходимо да се вземе предвид и детското население по области.

Разпределение на случаите на насилие по области спрямо детското население е представено в Табл. 1:

№	Област	Общ брой случаи на насилие	Детско население	Отн. дял на случаите на насилие спрямо детското население	на 1000
1	Благоевград	26	62 462	0,041	0,41
2	Бургас	32	81 216	0,039	0,39
3	Варна	126	87 507	0,14	1,4
4	Велико Търново	21	43 274	0,048	0,48
5	Видин	30	17 485	0,17	1,7
6	Враца	37	36 040	0,10	1,0
7	Габрово	52	19 948	0,26	2,6
8	Добрич	18	36 765	0,048	0,48
9	Кърджали	19	30 514	0,06	0,6
10	Кюстендил	37	23 101	0,16	1,6
11	Ловеч	21	26 986	0,077	0,77
12	Монтана	35	27 277	0,12	1,2
13	Пазарджик	144	56 662	0,25	2,5
14	Перник	62	20 311	0,30	3,0
15	Плевен	152	51 200	0,29	2,9
16	Пловдив	42	121 747	0,03	0,3
17	Разград	51	26 266	0,19	1,9

18	Русе	10	40 433	0,02	0,2
19	Силистра	43	23 229	0,18	1,8
20	Сливен	40	46 372	0,086	0,86
21	Смолян	16	20 387	0,078	0,78
22	София - област	40	44 420	0,09	0,9
23	Стара Загора	45	63 611	0,07	0,7
24	Търговище	19	25 967	0,07	0,7
25	Хасково	33	45 249	0,07	0,7
26	Шумен	61	37 560	0,16	1,6
27	Ямбол	32	25 318	0,12	1,2
28	София град	295	205 709	0,14	1,4
		1539			

Табл. 1

При сравнение на случаите на насилие спрямо детското население в областта, най-голям е броят на деца, жертва на насилие в област Перник. На 1000 деца от областта за 3,0 от тях е отворен случай поради установено насилие. На следващо място се нарежда област Плевен, където 2,9 деца на 1000 са преживели насилие през 2009 г. За сравнение в София на 1000 деца 1,4 са пострадали от насилие. Най-малко са децата от тази рискова група в област Русе (едва 0,2 на 1000).

Разпределение на случаите според вида на насилието

Съгласно дефинициите, дадени в Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето:

- "Физическо насилие" е причиняване на телесна повреда, включително причиняване на болка или страдание без разстройство на здравето.
- "Психическо насилие" са всички действия, които могат да имат вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на детето, като подценяване, подигравателно отношение, заплаха, дискриминация, отхвърляне или други форми на отрицателно отношение, както и неспособността на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури подходяща подкрепяща среда.

- "Сексуално насилие" е използването на дете за сексуално задоволяване.
- „Пренебрегване” е неуспехът на родителя, настойника и попечителя или на лицето, което полага грижи за детето, да осигури развитието на детето в една от следните области: здраве, образование, емоционално развитие, изхранване, осигуряване на дом и безопасност, когато е в състояние да го направи.

	2003 г.		2004г.		2005г.		2006 г.		2007 г.		2008 г.		2009 г.	
Общ брой случаи	1995		2181		1429		1742		1593		1602		1539	
	Брой случаи	%	Брой случаи	%	Брой случаи	%	Брой случаи	%	Брой случаи	%	Брой случаи	%	Брой случаи	%
Психическо	393	20	628	29	257	18	288	17	298	18,7	254	16	287	18,6
Физическо	505	25	525	24	486	34	587	34	568	35,7	490	30	477	31
Сексуално	108	5	149	7	100	7	147	8	145	9,1	190	12	176	11,4
Пренебрегване	989	50	879	40	586	41	720	41	582	36,5	668	42	599	38,9
Сума	1995		2181		1429		1742		1593		1602		1539	

Докладът на ДАЗД по изпълнението на Националната програма за закрила на детето през 2009 г. отчита, че при проследяване на данните за периода 2001 – 2009 г. се установява, че семейното насилие е водещо. Близко четири от всеки пет случая на насилие над деца, с които са работили ОЗД през 2008 г., са регистрирани в семейството – 1297 деца или 81% от всички случаи. Анализът на случаите, по които са работили отделите "Закрила на детето", показва, че при децата, отглеждани в семейна среда най-често се среща физическо насилие и пренебрегването като вид насилие спрямо детето, докато за децата, отглеждани специализирани институции най-често съществува риск да станат жертва на сексуално и физическо насилие. В училище водещо е физическото насилие.

Основни заключения и препоръки по отношение на данните и мониторинга на насилието върху деца в България

Заключения

- Независимо, че защитата на децата от всякакви форми на злоупотреба, насилие и експлоатация и развиването и поддържането на национална информационна система в областта на закрилата на детето са приоритети в националната стратегия за детето 2008-2018 г., отговорните институции продължават да ползват различни методологии за събиране на информация, което води до различни данни и затруднява следенето на процесите в развитие, очертаването на тенденции и предприемането на адекватни мерки за превенция на насилието и закрила на децата.
- Данните не са лесно достъпни на страниците на институциите и в някои случаи отсъстват и от годишните им отчети - напр. годишните отчети на Агенцията за социално подпомагане (АСП), част от която са отделите за закрила на детето – ключов орган за работата на терен по превенция и закрила на децата.
- В повечето случаи данните се фокусират върху броя на случаите и видовете насилие като липсва детайлен анализ по отношение на възрастовата група и пола на децата с оглед формиране на по-цялостна картина за феномена насилие над деца.

Препоръки

- Въвеждане на прилаганите по ППЗЗД работни дефиниции за различните видове насилие в работата на всички сектори на системата за грижа и закрила на детето.
- Преглед и анализ на индикаторите и показателите, прилагани от различните институции и организации при събирането на информация и данни за насилие от и над деца, съотносими с европейските практики.
- Въвеждане на сравними индикатори, даващи възможност за анализ на различните видове данни по определена методология и механизъм за обмен на информация между органите по закрила на детето чрез единната информационна система на ДАЗД.

- Редовно актуализиране и анализ на събраната информация и данни на страниците на *всички* отговорни институции и включването ѝ като част от годишните им отчети.

Наблюдение на престъпленията срещу деца: Някои изводи

Д-р Ива Пушкарлова,
гл.ас.СУ „Св. Климент Охридски”

Уводни бележки

Овладеяването на престъпността срещу ненавършилите пълнолетие лица пряко зависи от изчерпателността, своевременността и обективността на достъпната информация за нея, както и от типа информационно взаимодействие между институциите, предназначени да реагират при извършено престъпление срещу дете. Това поставя, между другото, и въпроса за показателите, чрез които престъпността срещу децата се измерва от различните държавни органи и за начина, по който те обменят информация помежду си.

В настоящото изложение под измерване на престъпността се разбира достоверно представяне на нейните количествени особености в конкретен период от време на територията на Република България. За целите на анализа понятието за взаимодействие между институциите е ограничено до разбиране за информационно сътрудничество, годно да обуслови съгласуваност и взаимно допълване на действията на всяка институция по конкретен случай в рамките на нейните правомощия. Въпреки че акцентът пада върху механизмите за сигнализиране и обмен на информация, следва да се има предвид, че те по необходимост очертават зони на съвместно, съчетано или допълващо упражняване на компетентност, поради което никога нямат само уведомително съдържание и значение.

Измерването на престъпността зависи от нейното дефиниране. Настоящото изложение се съсредоточава върху престъпленията срещу личността и по-конкретно онези, които са свързани с упражняване на сексуално насилие и системно причиняване на телесни увреждания, тъй като тези посегателства формират особено голям дял от престъпността срещу децата. Изложението се ръководи от понятията на Наказателния кодекс. За определянето на тези престъпления се ангажират разпоредбите на Раздели II „Телесна повреда” и VIII „Разврат” от Глава Втора от Особената част на НК.

Количествените показатели за престъпността, разглеждана като съвкупност от престъпни прояви, са показателите, използвани от криминалната статистика на полицията, прокуратурата, съда и Националния статистически институт (НСИ). Те могат да се обособят в следните групи според вида информация, която предоставят: измерители на обема, интензивността и динамиката на престъпността (брой извършени престъпления, брой извършители, т.е. заподозряни/уличени, обвиняеми, осъдени, освободени от наказателна отговорност с налагане на възпитателна мярка и др.) и измерители на структурата на престъпността (вид престъпления, особености на извършителя и пр.). Константен показател е възрастта на пострадалото лице, която е по-ниска от възрастта на пълнолетието⁴.

Статистическо наблюдение на престъпността срещу децата

Криминална статистика на Министерството на вътрешните работи (полицейска статистика)

Полицейската статистика отразява заявената престъпност. След 1989 г. при формирането ѝ е възприет принципът на регистриране на инцидентите. Тя си служи с четири групи измерители.

На първо място това са **заявените престъпления**. Това са посегателства, за които в МВР съществува заявителски материал. При престъпления с пострадало дете тази група се формира при действието на многобройни фактори, които „скриват” голям дял от действителната престъпност. Сред тях са психологически преживявания за

---

⁴ В настоящото изложение е използвана методологията за анализ на статистически данни, приложена в изследването „Рискови криминогенни и виктимогенни фактори при децата”, осъществено от авторски колектив (д-р Ива Пушкарлова, д-р Георги Петрунов, д-р Калоян Харалампиев и Георги Кирилов) през 2009-2010 г. в рамките на проекти: Единен индекс на детската престъпност” и „Братчетата на Гаврош пред Темида: правосъдие в полза на детето” на Съюза на съдиите в България с финансовата подкрепа на УНИЦЕФ-България и Министерството на правосъдието и докладвано на конференции „Детето и рисковете на престъпността: отговорът на съда”, София, 13.04.2010 г. и „Младежко правосъдие”, София, 15.10.2010 г. Освен това за целите на предложения анализ са използвани официалните статистики на МВР, прокуратурата, съда и НСИ и статистически данни на съда, прокуратурата, полицията и службите за социално подпомагане в София, Пазарджик и Шумен, предоставени от тези органи на Института по социални дейности и практики по информационна заявка за 2010 г.

страх, вина и срам на детето и родителите му, недоверие към институциите, толерантност към някои видове насилие или неразпознаване на някои възпитателни или други практики като съставомерно насилие както от извършителите, така и от органите на полицията, недоверие към пострадалото дете и други субективни фактори. Основен фактор е психологическата неспособност на малолетните деца да разпознаят насилието и да съобщят за него.

Категорията на заявените престъпления формира **една от значимите територии за информационно сътрудничество между органите на полицията и държавните органи по закрила на детето извън системата на наказателното правораздаване**, които разполагат с компетентност да сигнализируют за случаи на насилие, станали им известни в хода на функционирането им. Това взаимодействие е еднопосочно, тъй като информацията изхожда от органите по закрила на детето и е предназначена да ангажира компетентността на наказателната система в частта за осъществяване на наказателна отговорност на извършителя.

Информационното взаимодействие между полицията и ненаказателните органи се затруднява от **две категории фактори**. Субективният фактор е свързан с междуинституционалното доверие, което понякога се нарушава поради повлияване от общи за обществото процеси на оттегляне на доверието от правоохранителните институции. Обективният фактор е свързан със съвместимост на показателите за установяване на съставомерно насилие над дете, с които си служи всяка институция, и уменията ѝ да формулира констатациите и предположенията си по разбираем за другата институция начин.

Втората група показатели от полицейската статистика са **регистрираните престъпления**. Това са всички заявени престъпления, за които е започнало наказателно преследване или такова непосредствено предстои. За тях е образувано досъдебно производство: 1. с акта за първото действие по разследване, извършено от дознател (включително бързи и незабавни производства) или от следовател; 2. от прокурор по материали, изпратени от органи на МВР; 3. от прокурор, като разследването е възложено на разследващ полицай от МВР. Към тази група се отнасят още престъпления, проверката за които е приключила и материалите от нея са изпратени в прокуратурата с мнение за образуване на досъдебно производство, което се води от следовател (срещу известен или неизвестен извършител). Тази категория включва още

престъплния, за които са извършени неотложни действия по разследване при условията на бързо или незабавно производство и материалите са изпратени на следовател.

Тази категория престъпления се формира в зависимост от уменията на компетентните разследващи органи да разпознаят случай на съставомерно насилие и да съберат достатъчно данни за неговото извършване спрямо конкретно пострадало дете. Поради това регистрираните престъпления **обективират зона на информационно сътрудничество, в което основен инициатор са органите на разследване.** То засяга въпроси, за които са необходими специални познания от областта на психологията, социалната дейност, закрилата на детето и семейството и други, с каквито разследващите органи не разполагат, но които са от значение за преценката на съставомерността и за събирането на годни свидетелски показания от пострадалото дете и неговите близки. **Липсата на инициативност в този вид информационно сътрудничество е показател за недостиг на умения за разпознаване на престъпно насилие.**

Общите недостатъци на полицейската статистика, свързани със субективно повлияно непълно и неточно събиране на данни, оказват особено съществено влияние при образуването на групата на регистрираната престъпност.

За статистическата отчетност на МВР в частта за заявената и регистрираната престъпност е характерна **ниска представителност**, особено по отношение на престъпност с ниска съобщаемост, каквато традиционно е престъпността срещу деца. „Съществен недостатък на полицейската статистика, дължащ се вече на субективни обстоятелства, е *нерегистрирането съобразно нормативните изисквания, наричано „филтриране“*, на всички станали известни на органите на полицията престъпления. Това филтриране има преднамерен характер и се осъществява чрез два основни механизма: отказване на пострадали или трети лица да подават жалби или незавеждане по изискуемия ред на подадени жалби”⁵. **Най-лесно се поддават на филтриране кражби и сексуални престъпления, които формират основния дял от престъпността срещу децата.**

---

⁵ Вж. Бояджиева, Ю. Източници на информация за престъпността – В: Трудове НИКК-МВР. Том XXVIII, С., 2007, 73-74.

Третата група показатели на престъпността от полицейската статистика са **разкритите престъпления**. Този критерий е сред основните проблемни зони на тази статистика, тъй като той няма еднозначно установено съдържание. Той не е нормативноустановен в наказателните закони, които са основен източник на понятията за престъпността, а следователно и на показателите за нейното измерване. Различни интерпретации свързват разкриваемостта с определени моменти от хода на наказателния процес. Това са например образуване на досъдебно производство срещу известен извършител; привличане на лице като обвиняем с постановление на орган на предварителното производство; съставяне на обвинително заключение на разследващия орган, в което за автор на деянието се сочи определено лице; внасяне на обвинителния акт в съда; осъждане на подсъдимия на първа инстанция и др.⁶

Подзаконовата нормативна основа на полицейската статистика съдържа и други критерии, относими към фактически обстоятелства, на които са противопоставими сериозни възражения за противоречие с наказателното законодателство⁷. Сред тях са:

- самопризнание на извършителя. Подзаконовите актове го формулират като „лично явяване на лицето пред органите на полицията с признание за извършеното от него престъпление”. Самопризнанието никога няма наказателноправна стойност на факт, доказващ авторство, особено когато е извънпроцесуално.

- извършителят е заловен при или непосредствено след извършване на престъплението. На този ранен етап авторството все още е недоказано;

- установяване на извършителя при оперативно-издирвателна дейност. Тази дейност по принцип не създава годен доказателствен материал;

- разследването е приключило с обвинително заключение срещу извършителя или материалите от проверката са предадени на прокурора с мнение за образуване на досъдебно производство срещу известен извършител. Тези документи изразяват

---

⁶ Вж. **Вучков, В.** Полицейската статистика – широко затворени очи. Дневник, С., 23.04.2008 г.

⁷ Вж. Инструкция за полицейската статистика (1998 г.), Инструкция за организацията на работа на структурните звена на МВР по заявителския материал за престъпления от общ характер (2006 г.), Методически указания за събиране на данни и автоматизирана обработка на полицейската статистика във връзка с регистрирането на заявителски материали за извършени престъпления от общ характер (2006 г.)

становището на разследващия орган и нямат нито доказателствен, нито юридически обвързващ ефект;

- досъдебното производство срещу известен извършител е образувано с акта за първото действие по разследването, извършено от следовател, и са осъществени процесуални действия с участие на полицейски служител.

От гледище на наказателното законодателство **престъплението може да се счита за разкрито единствено от момента на влизане в сила на осъдителна присъда срещу обвиняемото лице**, тъй като дотогава презумпцията за невинност поддържа съмнение в авторството. Това съмнение е толкова по-голямо, колкото по-ранен е етапът на наказателния процес. Поради това разкриваемостта е извънредно проблемен показател за измерване на престъпността от полицейските органи, ангажирани именно с началните етапи на процеса.

Изглежда, че в качеството си на статистически индикатор разкриваемостта има повече значение за отчитане на ефективността на полицията, отколкото за наблюдение на престъпността и в този смисъл обслужва ведомствени, а не публични интереси. Това ѝ придава „затворен“ информационен характер, тъй като затруднява общуването с други институции с предмет обстоятелствата, включени в съдържанието на статистическия показател.

Порази това разкриваемостта следва да бъде изоставена като индикатор за измерване на престъпността, а вместо него да бъдат възприети еднозначно установени от НПК факти от хода на процеса: брой подадени съобщения за извършено престъпление, съставляващи законен повод за образуване на наказателно производство (чл.209 НПК); брой образувани досъдебни производства и брой откази от образуване; брой лица, привлечени като обвиняеми; брой досъдебни производства, приключили с обвинителни заключения; брой внесени обвинителни акта, брой прекратени производства, брой спрени производства; брой постановени осъдителни и оправдателни присъди в съответните инстанции и пр.⁸

Категорията на разкритите престъпления очертава **зоната на информационно взаимодействие на полицията с органите от системата на наказателното**

---

⁸ Вж. Вучков, В., Пак там.

правораздаване. Съгласно предназначението на разкриваемостта като статистически показател, фактът на разкриване на престъплението изчерпва компетентността на разследващите органи, поради което установяването му е от основно значение за сътрудничеството с институции, които могат да окажат експертна подкрепа в доказателствения процес. Неяснотата на критерия за разкритост обуславя известна необщителност на разследващите органи, като го въздържа да търсят съдействие чрез информационни механизми. За това съдейства отчасти и непубличният характер на досъдебната фаза на наказателния процес.

Четвъртата категория от полицейската статистика са престъпленията с **установени извършители.** Това са лицата, за които органите на полицията са събрали достатъчно данни за тяхната виновност в извършване на престъпление срещу дете. Тези лица са привлечени като обвиняеми в хода на разследването, което е приключило с обвинително заключение, или материалите за които са изпратени на прокуратурата с мнение за образуване на досъдебно производство срещу известен извършител, или срещу които са образувани досъдебни производства от следовател и са извършени процесуални действия с участие на полицейски служител.

Прокурорската и съдебната криминална статистика

Прокурорската статистика обхваща разследваната престъпност, а съдебната – наказаната престъпност. И двете отразяват резултатите от значими фази на държавната реакция към престъпността срещу деца в рамките на наказателния процес. При сравнение с полицейската те дават основа за значими изводи относно обема и структурата на редуцираната част от престъпленията в хода на досъдебния и съдебния процес, както и за достоверността на данните за регистрираните и разкритите престъпления.

И двете статистики съдържат ценни данни за

Използвани статистически източници:

1. Официални данни на НСИ за 2004-2009 г. за:

- Малолетни и непълнолетни лица, пострадали от престъпления по статистически зони, статистически райони и по области.

- Метаданни и статистическа методология.

2. Официални данни на МВР по области за 2002-2009 г. за:

- Разкрити престъпления срещу личността и собствеността на гражданите по възраст;

- Разкрити икономически престъпления и заподозрени лица по пол, възраст и съучастие.

3. Официални данни на ВКП за структурата на престъпността срещу деца за 2007-2009 г. по апелативни прокуратури.

Източник: НСИ, МВР, отдел „Информация, анализ и методическо ръководство” на ВКП.

структурата на престъпленията и извършителите, особено по отношение на ненавършилите пълнолетие. Те работят само с нормативноустановени показатели, съответни на терминологията на наказателните закони. Сред тях са броят и видовете престъпления по съставите на НК, брой оправдани, брой осъдени във висящ процес и с влязла в сила присъда, брой рецидивисти (т.е. предходно осъждани), вид и брой наложени наказания, възраст на пострадалия.

Статистика на Националния статистически институт⁹

НСИ предоставя информация за престъпността срещу децата, като използва **статистическите показатели** брой пострадали и пол във възрастовите граници 8-13 г. и 14-17 навършени години.

Тъй като статистиката на НСИ формира официалната държавна статистика на основата на информация от различни държавни институции, нейният анализ е от значение за преценката на съгласуваност на различните статистически методики и, съответно, за общуването между институциите.

В статистиката на НСИ се открива **ясна тенденция нормативноустановени показатели да се заместват с ненормативни понятия**, представляващи интерпретация на съдържанието на показателя и близки до терминологията на държавните органи в социалната и закрилната сфера. Тенденцията се забелязва при статистическото наблюдение на **видовете престъпления**, извършвани срещу деца, при които се открива **необосновано отклонение от нормативните им определения**. За описанието на някои от тях се използват изрази, които не съответстват на терминологията на НК, поради което не е ясно до кои престъпни състави се отнасят съответните статистически показатели и в какво съотношение се намират със статистически показатели, възпроизвеждащи понятия на НК. Най-сериозни възражения пораждаат показателите „малтретиране в семейството” и „малтретиране извън семейството”, които могат да обхващат богато разнообразие от насилствени практики,

---

⁹ В България първи опит за организиране на съдебностатистическа отчетност е направен през 1882 г. Регулярно статистическо наблюдение върху наказаната престъпност се води от 1910 г. и в момента се извършва от НСИ. Вж. **Бояджиева, Ю**, цит. съч.

включително телесни повреди и сексуални посегателства, описани в самостоятелни статистически редове.

Близки проблеми поставя показателят „склоняване към просия”, какъвто състав не съществува в НК. Поради употребата на понятието „просия” в една единствена разпоредба на Особената част (чл. 329), може да се предположи, че обсъжданият показател следи действия, съставомерни по този текст. Разпоредбата, обаче, преследва действия на просене, извършвани системно от пълнолетно лице, а не действия на мотивиране на дете към такова деяние. Поради това формулировката „склоняване към просия”, тълкувана буквално, се отнася до деяние, което според НК не е престъпление. В същото време статистическите показатели би следвало да са недвусмислени и конкретни, поради което не подлежат на друго тълкуване, освен буквално. Парадоксът не може да бъде разрешен, тъй като статистическият показател „склоняване към просия” се отнася до случаи, които действително са преценени като престъпления от системата за наказателно правораздаване.

Статистическият показател „склоняване и принуждаване към проституция” също е неточен. Престъпното мотивиране на дете да проституира е съставомерно по чл. 155, ал. 5 („склоняване към проституция на лице, ненавършило 18 години”), който има предвид убеждаващо въздействие без използване на принуда. Евентуални насилствени действия в процеса на склоняване обосновават съвкупност между цитираната разпоредба и друго престъпление (типично чл. 143). Поради това този статистически показател потенциално се отнася както до деяния по чл. 155, така и до съвкупности между този текст и други разпоредби, което силно разколебава неговата яснота и конкретност.

Подобно е положението със статистическия показател „детска порнография”. Този израз описва не престъпление, а предмет на престъпно посегателство. Следва да се приеме, че този индикатор, макар и неточен, се отнася до престъпни състави, които имат отношение към създаването, потребяването и разпространението на порнографски изображения на дете. Сред тях са например чл.155а-б, чл. 158а и чл. 159, ал. 3, 4 и 6, като някои хипотези на чл. 159 нямат за пострададал конкретно дете, а са престъпления против половия морал на обществото.

В същото време статистиката не следи с еднаква степен на задълбоченост всички престъпления срещу деца. За някои посегателства статистическите редове са разделени

според това дали извършеното е довършено престъпление или опит (убийство и изнасилване). При други се прилага силна обобщеност: престъпление, развито в цял раздел на НК (трафик на хора, Раздел IX на Глава Втора), се следи под един статистически ред, а друг статистически ред включва едновременно два вида престъпления (измама и изнудване). Въпреки големия дял на кражбите в структурата на престъпността срещу деца (близо 40 %), този ред не е диференциран според видовете кражби.

Статистическото наблюдение на така определени данни е самоцелно и не позволява проследяване на случаи, които статистиките на правоохранителните и наказателните органи дефинират различно.

Като цяло може да се направи извод, че **неразбираемостта на съдържанието на конкретни статистически показатели произхожда от разнообразието в терминологичното описание на едни и същия явления, с които си служат различните институции.** Отклоненията от нормативноустановените понятия обективират **чувствителни комуникационни полета, в които се срещат правомощията на множество държавни органи, и изразяват затруднения в общуването между тях.** Такива са полетата на сексуалните и насилствените престъпления, където усилието за конкретизация е най-силно изразено (в сравнение например с обобщения вид на статистическите показатели за престъпления против собствеността), но и разминаването с номенклатурата на НК е най-сериозно.

Когато разнообразието в интерпретациите прозира на равнището на статистически показател, следва да се заключи, че **по проблемите на детската просия, детската проституция, детската порнография и системното насилие над дете в семейството и извън него българските институции не са в състояние да следват единни стандарти и изхождат от „затворен” тип политики.** Последните, като цяло, са характерни с необщителност и въздържане от търсене и оказване на сътрудничество по конкретни случаи и нагласа на всяка институция или да търси да из земе изцяло случая в своята сфера на компетентност, или изцяло да се десезира от разрешаването му.

Когато интегрират показателя за възраст, статистиките отново не са последователни, тъй като следват два модела.

Първият автоматично ангажира възрастовия показател, тъй като се отнася до статистическо наблюдение на престъпление, формулирано в НК като посегателство с малолетен, непълнолетен или ненавършил пълнолетие пострадал. Такива са съставите на склоняването към проституция на ненавършило 18 години лице, престъпленията, свързани със създаване, потребление и разпространение на порнографски изображения на дете, трафик на деца, изнасилване на ненавършило пълнолетие лице, убийство на малолетно лице.

Вторият модел изисква проследяване на случаи на престъпления, които могат да се насочат срещу жертви от всички възрасти, но в определен брой случаи са били извършени срещу деца. За тях в НК не е създаден квалифициран състав, когато пострадалият е дете. В събирането на данни за такива случаи се наблюдават големи пропуски, свързани с липсата на уеднаквено и повсеместно следене на възрастта на жертвите.

И в двата случая **не всички статистики отчитат престъпността срещу децата в малки възрастови граници**. Това обуславя тенденция на обобщаване в обширните категории на малолетни (до 14 ненавършени години), непълнолетни (между навършени 14 и ненавършени 18 години) и дори ненавършили пълнолетие (между раждането и навършването на пълнолетие). Националната статистика изобщо не следи престъпления, извършени спрямо деца, ненавършили 8-годишна възраст.

Несъответствия между статистиките се наблюдават още в **географския критерий за представяне на обобщени данни**. Данните за престъпността на НСИ и МВР са по области, а тези от ВКП - по апелативни прокуратури. Районите на апелативните прокуратури обхващат по няколко области. Техническото обобщаване на данните не е препоръчително, тъй като заличава различията между областите, принадлежащи към една и съща апелативна прокуратура. Въпреки това то единствено позволява сравнителен анализ на данните от полицията, прокуратурата и НСИ.

Въпреки описаните недостатъци, анализът разкрива **относително висока съвместимост** на данните, предоставяни от различните статистически методики. Всички показатели се намират в **силно изразена правопрпорционална връзка помежду си**. Всеки показател измерва самостоятелен елемент от престъпността срещу децата. В своята съвкупност всички показатели позволяват аналитичен поглед върху явлението. Между тях няма противоречие или несъвместимост и липсва необходимост

да бъдат преизчислявани, за да се получи общата картина. Всеки сам по себе си не отразява адекватно общата картина, а само отделен нейн аспект, поради което е задължително показателите да се използват съчетано. В този смисъл те предполагат, макар и да не гарантират, съгласувано, а не изолирано действие на институциите, анажирани с противодействието и предотвратяването на престъпността.

По тази причина следва да се заключи, че държавните органи разполагат с информация относно престъпността срещу деца, която може да бъде извлечена чрез подходящо и еднакво формулирана информационна заявка, уеднаквяваща използваната терминология. За да се проследи работата на различните институции по конкретен случай на пострадало от престъпление дете, е необходимо съответните органи да бъдат сезирани с искане за кодиране на входящите и изходящите номера на преписките и предоставяне на достъп до публичните актове, с които съответната институция е упражнила или е отказала да упражни правомощия.

Изследвания на насилието над деца в България за периода 1999 – 2009 г.

Диана Русева

Настоящият анализ включва проучване на проведените изследвания свързани с насилие над деца в страната в периода от 1999 год. до 2009 год. Анализът е направен на базата на проучване на съществуващите изследвания. Целта на проучването е да се идентифицират и анализират тематиката, обхвата, целевите групи на проведените изследвания за сексуално насилие над деца в институции в страната в периода 1999 г. – 2009г. Задачи, които се опитахме да постигнем са да се проучат всички изследвания свързани с насилие над деца в периода 1999 - 2009; да се проучат и анализират изследванията за сексуално насилие над деца; да се анализират резултати от изследвания свързани със сексуалното насилие над деца в институции. Проучването включва се реализира чрез събиране на информация за проведените изследвания. Беше установен контакт с държавни организации, структури и неправителствени организации работещи с деца жертви на насилие в страната с молба за предоставянето на проведени от тях изследвани. Изследванията се описват по отношение на цели, тематика, извадка и основни резултати. Групиране на изследванията в групи е според вида насилие, който е обект на изследване и респондентите включени в изследването. Опитахме се да изведем важни акценти от резултатите на изследванията, които имат връзка със сексуално насилие над деца в институции;

Прегледът на направените изследвания в този период показва наличие общо на двадесет и шест (26) изследвания. За целите на настоящия анализ проучените изследвания са обособени в четири подгрупи, от които първите три според вида насилие и групи деца или възрастни, които са обект на изследването и последната група свързана с работата на професионални общности, ангажирани с насилието над деца;

Група А: Общи изследвания за насилие над деца;

Група Б: Изследвания за сексуално насилие над деца;

Група В: Изследвания за насилие над деца в институции;

Група Г: Изследване на социалната, правосъдна система и медии свързани с насилие над деца в институции

Във всяка група изследвания са разглеждани в хронологичен ред според годината на провеждане на изследването.

Разглежданите изследвания в по-голямата си част не са национално представителни. Само седем от проучените двадесет и шест изследвания са национално представителни. Те се отнасят до проучване на обществените нагласи спрямо насилието над деца -3; Насилието над деца в Интернет – 2; Насилието между деца и над деца – 2/

Повечето от изследванията са извършвани и/ или поръчвани от неправителствени организации. От страна на държавата най-много изследвания са правени от Научно изследователския институт по криминалистика и криминология, но ползването на резултатите от изследване са достъпни за ограничен брой специалисти.

Група А: Изследвания за насилието като проблем

В тази група са включени общо седемнадесет изследвания, които проучват насилие над деца в училище, семейството и улицата. В най-голяма степен в тази група тематиката на изследванията е свързана с:

- **насилието между децата** - шест; Като цяло тази тематиката се изследва в ученическите общности в масовите училища, като проблематиката е изследвана в национален план само при две изследвания. Другите четири засягат ученически общности в големи населени места. Само в две от тези изследванията отнасящи се до ученически общности са включени и деца в институции: *„Проблеми на агресивността и виктимността в ученическите общности 2000г.*; и *Превенция на насилието на и между деца, 2006* Изследването *„Проблеми на агресивността и виктимността в ученическите общности 2000г* цели да се усъвършенства възможностите за превантивна работа с учениците въввлечени в агресивни и виктимни прояви като се изследва разпространението на агресията в училищата и социалните домове, влиянието на близкото социално обкръжение и промяната на агресивността вследствие на използването на превантивни програми. Сравняват се 50 деца от масовото

училище и 30 деца от ДДЛРГ с. Гуцъл, като отворени и затворени ученически общности чрез въпросник и анализ на наблюдения на поведението на децата по време на психологичен тренинг с двете групи деца в продължение на 6 седмици. Извеждат се следните изводи: виктимността в социалните домове е по-висока и затова спомагат затворената среда; равнището на агресивност на децата в училище и в социалните институции е сходно; елемент на социалната среда, който влияе на детската агресивност и виктимизацията е взаимоотношенията с връстници; влиянието на използваните превантивни програми по отношение на намаляване на агресивността е по-силно при децата от масовите училища. Второто изследване (*„Превенция на насилието на и между деца, 2006*), което е насочено към превенция на насилието на и между деца включва деца, настанени в специализирани институции и персонал. Изследването е акцентирано към установяване на влиянието на пола, възрастта и институцията върху проявите на физическото насилие над и между деца. В изследването са проведени 65 интервюта с деца /от специализирани институции, от общообразователни училища и живеещи на улицата/; 20 интервюта с родители, 12 експерти и 15 учители и възпитатели от институцията. Изследването е проведено в 5 големи града в страната. Резултатите се отнасят до:

-степен на разпространение на насилието - Възпитателите от специализираните институции са предпазливи да дават примери за насилие в институции, въпреки, че споделят и за такива случаи; експертите счита, че има насилие в домашна среда и в училище. Анкетиранията деца от общообразователните училища считат, че сбиванията са чести, но ги възприемат като нормална част от общуването със съученици. Децата от институции са на мнение, че сбиванията в институциите не се случват често. Изследването прави извода, че децата живеещи в семейства са склонни много по-свободно да говорят за насилие, отколкото децата в институции, което вероятно е свързано с дисциплината в институциите и зависимостта им от това как ще ги приеме институцията – възпитателите. При децата на улицата има крайни резултати – както информацията от тях за липса на конфликти, така и за това, че са били изнасилвани или са постъпвали крайно жестоко с други деца.

-причини за насилието – като причини според възрастните са посочени нестабилна семейна среда, състоянието на обществото като цяло, материалното положение, интернет, телевизия

- възрастови и джендър аспекти на насилието – при възрастните има различни мнения при кой пол насилието е по-силно; според възпитателите в специализираните институции лек превес взема мнението, че момчетата са по-склонни към насилие, като при момчетата това е физическо насилие, а при момичетата – вербален тормоз. По отношение на възрастта, когато децата са най-агресивни е идентифицирана възрастта 12 -17 год.

- **проучване на обществените нагласи по отношение на насилието над деца** - четири, **Проучване на общественото мнение за насилието над деца**- В сравнителното изследване „*The problems of Child abuse: Attitudes and experiences in Seven countries of Central and Eastern Europe*” 2005 – 2006 г изследва нагласите на обществото и професионалистите в 7 страни. Основна цел на изследването е да се определи какво е отношението на българите към ползване на телесно наказание при възпитаването деца, както и да се оцени относителния дял на децата в България, които са обект на телесни наказания от страна на техните родители.
- **домашното насилие над жени и деца**. Три от изследвания в тази група изследват домашното насилие, но в по-голяма степен обект на изследване в тях са жените жертви на домашно насилие. Децата – жертви на домашно насилие са ограничено изследвани в „*Домашното насилие и дейността на полицията за неговото ограничаване*” НКИИ, 2005/, където на базата на 147 наказателни дела и полицейски документи се установява, че броят на малолетните жертви е три пъти по-голям от този на непълнолетните, и че момичетата са по-уязвимата група от момчетата при домашното насилие. Изследването дава информация, че всяко трето непълнолетно момиче – жертва на сексуално насилие е пострадало в семейството. Изследването *Разширяване на дневния ред : Положението на ромските жени*¹⁰, **цели** да очертае ясна картина на ситуацията, проблемите и нуждите на ромските жени в различните ромски подгрупи с оглед разработване на целенасочени политики към проблемите на ромските жени и развитие на специфичен подход. Представя се ромска гледна точка за ранните бракове,

---

¹⁰ Изследване на Център Амалипе, Институт “Отворено общество” – Будапеща и Институт “Отворено общество” – Ню Йорк), 2007 г.

които могат да се интерпретират като насилие тъй като в подготовката и реализацията му участват основно роми. **Количествената част на изследването** се състои от провеждане на национално представително проучване на лица от женски пол, живущи в зони с преобладаващо ромско население. Извадката е двустепенна гнездова, като ефективният брой на проведените интервюта е 542 (при регистрирани средни равнища на отзивчивост от респондентите 86% и 5% липса на избираеми респонденти), 50 дълбочинни интервюта и 10 фокус групи. Практика да се сключва официален брак се наблюдава при ромите, които са в по-голяма степен интегрирани и имат по-интензивни контакти с макрообществото. Това не означава, че при останалите роми липсва механизъм за промяна на социалния статус, но той не е свързан с държавните институции. Такъв механизъм е сватбата: тя не легитимира новото семейство пред държава, но го легитимира пред общността, което за нейните представители е по-важно. В общности, които са маргинализирани (особено в големите градски гета), често началото на съжителство между мъж и жена не се отбелязва по никакъв начин. Нещо повече, често в акта за раждане на детето се записва “баща – неизвестен”, дори и това да е мъжът, с когото жената съжителства. Обяснението, което жените дават е, че по този начин ще имат право на помощи като самотни майки, въпреки че това не отразява реалната ситуация. Настоящото проучване, както и редица други изследвания показват, че като цяло възрастта за брак в ромската общност се повишава. 46 % от анкетираните жени в рамките на настоящето изследване посочват, че най-подходящата възраст за брак на девойките в семейството е между 18 и 20 г., а 27 % смятат, че това е между 20 и 25 г. (граф. 3, Приложение). Едва 6% посочват възраст под 16 г. Като цяло при ромите протестанти възрастта за женене на девойките е най-висока, 83.9 % смятат, че девойките трябва да се омъжават между 18 и 25 г. и едва 3.6 % смятат, че това трябва да стане до 16 г., за разлика от миллета, който в най-голяма степен в сравнение с другите две големи групи смята, че подходящата възраст за женитба е до 16 г (5.6%). Влияние за това оказва и ислямът, който те изповядват. Голяма част от тях посочват, че приемливата възраст за женитба и при тях вече е около 18 г. Като цяло жените споделят, че ако до 16 г. момичето не е омъжено, много вероятно е тя да се омъжи вече около или над 20 г. Безспорно отражение върху нагласите за възрастта за създаване на семейство оказват както образованието (граф. 4,

Приложение), така и социално-икономическия статус, въпреки че това не бива да се абсолютизира (една от групите с най-висок социално-икономически статус са калдарашите, но именно при тях границата за женитба е най-ниска). Оставянето на деца в институциите често не се възприема като отказване от детето, а като услуга, която държавата предлага и която семейството ползва. Масова е тази практика по отношение на домовете за медико-социални грижи за деца от 0 до 3 г. *“Малката е на 1 година и затова е в Дебелец. До 3 години ще е там. Аз само събота и неделя си я взема. Иначе през седмицата ходя при нея.”* (жена, 31 г., миллет, В.Търново). Като цяло обаче децата в ДОВДЛРГ са предимно от маргинализирани семейства. Рядкост е там да попаднат деца от общности, които все още са запазени като такива. Настоящото изследване показва, че респондентите в областните градове, където обикновено са концентрирани гетата, в най-голяма степен посочват, че имат дете в дом, в интернат или дадено за осиновяване.

- **насилието в Интернет** - две. Изследванията в тази група са посветени на рисковете за насилие над деца, които носи ползването на Интернет от тях. Изследванията са национално представителни и проучват степента на осведоменост, знания и нагласи на деца, родители и професионалисти за опасностите в Интернет. Те показват, че повечето деца са информирани за опасностите и препоръките за безопасно поведение, но въпреки това имат рисковото поведение в интернет, като даване на истинското си име и публикуване на снимки. Като извод за причината за този проблем е ниската сензитивност на обществото като цяло към проблема и ниският контрол от страна на родителите. Разглежданите изследвания не обхващат параметрите на разпространението на сексуалната злоупотреба чрез интернет.

Осем от тях включват в изследването деца и възрастни, седем от изследванията имат за респонденти само деца, а пет от изследванията включват само експерти.

Група Б: Изследвания за сексуално насилие над деца

В тази група ще представим четири изследвания, в които преобладава информацията за разпространението, причините, специфика на извършените престъпления свързани със сексуалната експлоатация на деца. Изследването, *„Насилствена престъпност срещу жени и деца”*, НИКК, 2000 г. цели

обосноваване същността на насилствените престъпления срещу жени и деца, като ниво, структура, форми на проявления и разработване и предлагане на стратегически средства и методи на виктомилогична превенция. Методологията е проучване на документи в периода 1990 – 1998год., като се проучват експертизи, документация на полицейски служители, наказателни дела и анкетиране на полицейски служители. Насилието се разглежда според формулировките на Наказателно процесуалния кодекс (НПК), в който са определени- умишлено убийство, тежка телесна повреда, блудство, изнасилване-довършено, изнасилване – опит, грабеж, изнудване и отвлечане / виж приложение1 - таблица/ . Резултатите показват тенденция на увеличаване на престъпността спрямо деца в сравнение с началния период на проследяване на случаи на насилие.

- По отношение на структурата на насилие на извършените престъпления преобладава изнасилването, грабежите и блудството. При изнасилванията може да се говори и за латентност поради това, че жертвите не са сигнализирали за извършеното насилие.
- По отношение на изнасилванията и блудствата не се наблюдава намаляване през обследвания период от 8 години тенденцията, дори се наблюдава с леко увеличаване.
- По отношение на възрастта изследването показва по-голям брой на непълнолетни (76 % срещу 24 % при малолетните); децата под 14 години в по-голяма степен са жертви на блудство – 42%, а непълнолетните на изнасилване (довършено/42%); Непълнолетните от 14 – 17 години са по-често жертва на грабеж и отвлечане; Сnižава се възрастта при виктимизиране -уязвими са деца от 2 – 10 години.
- Джендър аспект – в изследвания период се отчита, че са извършени повече престъпления спрямо момчета – 58%, (грабежи, изнудвания, телесни повреди) спрямо 42 % за момичета. Момичетата по-често (63%) стават жертва на убийства, съпроводени с изнасилвания, блудство др
- Изследването дава данни за местата и времето на извършаване на блудствата (в мазета, тавани, домове, паркове) и на изнасилванията (вили, домове).
- Резултатите от проучването касаят способите за привличане на жертвите, както и мотивите на извършителя. При повече от 50% в случаите на изнасилване и блудство извършителя е познат на детето.

- Тревожен извод от изследването е, че 40 % от жертвите търсят помощ от медицинско лице, а не от полицията, а 35 % не се обръщат към никого.
- Фактори за виктимизирането са бедността, липсата на родителски контрол, употребата на алкохол и наркотици, не информираност за насилието и др.
- Изследването извежда следните проблеми на виктимизирането: трудност да се намери обяснение на причините за насилие в домашна обстановка; липсва социално педагогическо разбиране за състояние на жертвите; липсва екипност в действията на оторизираните институции.

Изследването *„Дейност на полицията за ограничаване на сексуалната експлоатация на деца”*, НИКК ,2003- 2005 год. цели да проучи проблема за сексуалната експлоатация по отношение на степен на разпространение, профил на жертвите и извършителите. В изследването са включени 320 полицейски служители, представители на НПО и държавни институции, работещи с жертви на сексуална експлоатация и преглед и анализ на полицейска документация и на доставчиците на социални услуги. Изследването обхваща деяния спрямо лица не навършили 18 години. Събранието на информацията е на базата на данни от обзори и аналитични информации на полицейските служби, документи на институциите, поддържащи приюти за жертви на сексуална експлоатация анкетен метод на полицейски служители – 296 и 125 специалисти от държавни институции и неправителствени организации; проведени беседи с ръководители и оперативни работници от Националната следствена служба, представители на съдебната система и социални работници. В изследването се приема, разбирането за сексуалната експлоатация като” ползването на лице под 18 годишна възраст с оглед на задоволяването на сексуалните потребности или желания на други лице срещу възнаграждение или друго заплащане, предложени на детето или трети лица”. Сексуалната експлоатация включва: детска порнография, проституция и трафика на деца с цел използването им за порнография или проституция. Основните групи жертви са отвлечане с цел предоставяне за разврат (17 %), въвличане на малолетни в разврат (3%), принуждаване към проституция (19 %), трафик с цел на сексуална експлоатация (61 %).

Изводи от изследването на полицейски служители и специалисти работещи с деца в държавни институции и неправителствени организации очертават тенденции за

степената на сексуалната злоупотреба, жертвите във възрастов, етнически и джендър аспект; механизми на принуждаване и профил на извършителите.

- разпространението на престъпленията свързани със сексуалната експлоатация на деца е значително по-голямо отколкото показва полицейската статистика. Данните от изследването дават основания да се твърди, че около половината от деянията остават скрити.
- латентността се дължи на особеностите на самите престъпления и с липсата на надеждни показания поради ранната възраст на жертвите, страх, срам и зависимост от извършителите, както и със слабостите в работата на полицията и съдебната система, водещи до обезверяване на гражданите и до нежелание за съдействие.
- възрастта на жертвите през периода 2003 – 2005 показва, че 53, 8 % от тях са непълнолетни
- етнически принадлежност – най-голям е процента на децата ромски произход; децата потърсили и получили помощ са от български произход
- джендър аспект – 75 % от регистрираните 155 деца са момичета и 25 % момчета. При трафик делът на момчетата е 92, 3 %. Зачестяват и случаите на трафикиране на момчета.

Малолетните и непълнолетни момичета могат да бъдат очертани като рискови групи за виктимизация. Повишен риск от виктимизиране съществува за деца, които живеят в условия на понижен родителски контрол или лишени от родителски грижи, особено в случаите, които не посещават училище. Рискова група са деца от много бедна и малокултурна среда, с липса на шансове за социална и личностова реализация; злоупотребяващи с алкохол и наркомани. Част от непълнолетните жертви са успели да избягат и потърсят помощ от родители или организации. Престъпленията свързани със сексуалната експлоатация се извършват най-вече в големите градове. Посоката на вътрешния трафик е от малките селища към регионалните центрове. Външният трафик е насочен преди всичко към Западна Европа. Конкретните места за извършване на престъпления са главно жилищните домове, поради удобството за укриване, дискотеки, хотели, мотели, паркинги. Освен са с насилие, сексуална експлоатация е свързана с манипулиране и заблуда, на които децата са податливи. Трафикът на деца зад граници се извършва предимно легално, като се посочва неистинска цел на пътуването и по-рядко с фалшиви документи; Установен е и стремеж организирани престъпни групировки да контролират дейността на криминализираните групи на непълнолетните, като ги въвличат

в сводничество, проституция, търговия с наркотици и други престъпления. Сексуалната експлоатация на мъже се осъществява главно от мъже. Най-силна криминализирана възрастова група е тази на 18 – 40 години. Делът на безработните извършители е сравнително голям. Криминогенен риск съществува във връзка с професии предполагащи общуване с деца. Трафикът на български деца е все още дело на български престъпни формирования, но започва да се става и с международно участие. Извършителите на престъпления са главно познати – съграждани, съселяни, приятели, роднини на жертвите, докато непознатите са достатъчно малко. Водещ мотив за престъпленията са користа, следвани от хулигански подбуди, емоциите са като фон.

Изследването *„Сексуалното насилие в България . Анализ на ситуацията в България”*, 2005 г. цели е да се очертае състоянието на проблема за сексуалното насилие над деца в България и да анализират конкретните постижения и проблеми на действащата система за превенция на насилието. Проучването е направено на базата на случаи от проведени супервизии на ОЗД в рамките на проект *”Помощ за помагачите”* и Лабораторията *„Какво ни казват юношите, наричани делинквентни”* на ИСДП, анализ на документи и статистически данни за случаи на насилие. Изследването дава информация, че децата жертви на сексуално насилие в семейството са по-малко в сравнение с жертвите на физическото и емоционалното насилие. В същото време е установено, че по отношение на сексуалното насилие съществуват трудности в реакцията на система за закрила – *„първоначалното сигнализиране е изключително трудно и последващата реакция на институциите е по-скоро по посока на въздържане от сигнализиране”*. Тази тенденция е симптоматична за това, че новоизградената система все още не е достигнала до тези форми на насилие и дава основания да се смята, че данните за сексуалната насилие, са сравнително по-високи. Изследването очертава рисковите групи за сексуално насилие: деца на улицата, деца от специализирани институции, деца от бедни и маргинализирани семейства, деца с проблемни взаимоотношения с родителите и. Децата в институции са посочени и като една от рисковите групи за сексуално насилие – от страна на по-големи деца и персонал. При очертаване на подходите за справяне с проблема изследването определя като съществен проблем ниската чувствителност на обществото към сексуалното насилие над момичетата и особено за приемането му за такова, дори и при липса на видима съпротива от страна на детето, липсва единен подход на професионалистите работещи с деца, центриран към нуждите на детето и защита неговия най-добър интерес и липса на услуги за деца жертви на насилие. В препоръките се подчертава необходимостта от провеждане на изследване в специализираните институции, което да доведе до

подобряване на реакциите на системата за закрила и интервенция пир случаи на насилие над деца.

Изследването ” *Механизми за въвлечане в трафик*” на фондация” Партньори – България”, Асоциация” Анимус” и Витоша Рисърч, 2006-2007 има за цел идентифицирането на основни механизми за въвлечане в трафик. Изследване е част от реализирането на проект «Програма за изграждане на ефективен отговор срещу трафика на деца в Югоизточна Европа», то се провежда в периода юни 2006 – януари 2007 година. Целта на изследването е идентифициране на основни механизми за въвлечане в трафик. Използвани са аудио записи и бележки при провеждане и записване на интервютата. Достъпът до всички деца е чрез представители на системата за закрила на деца или доставчици на услуги за деца и семейства, или за жертви на трафик. Местата, където са проведени интервютата с жертвите на трафик, са центрове за кризисно настаняване на жертви на насилие и трафик, комплекс за социални услуги, домове за отглеждане и възпитание на деца, център за работа с деца на улицата. С една от жертвите интервюто се проведе в домашна обстановка по желание на момичето. В проучването са включени общо 19¹¹ интервюта с 16 лица като 2 са момчета, а останалите 14 са момичета или млади жени. По-голяма част от трафикираните са от малки населени места, само 1/3 са от пълни семейства, при другите жертви има криза в семейните отношения (роздяла, разводи, смърт на родител), 8 от 19 жертви са свъвлечени от между 14 – 16, 2 са въвлечени малолетни от 9 -13 и 2 между 21 и 35 години. Резултатите от изследването показват че:

- основните механизми са с принуда и манипулация, и при двата механизма проблем е, че работещите в системата възприемат механизма като избор на самата жертва;
- липсва компететност на органите на реда да разпознават процеса на принуда;
- манипулацията се предлага като помощ на жертвите и това прави рискови за такова въвлечане всяко момиче или жена в трудно положение
- не се разбират причините на съпротива, които децата проявяват към органите на реда,. няма разбиране за тревожността на децата да говорят за преживяното;
- нереалистична е нагласата на професионалистите децата – жертви да поемат сами инициативата и отговорността за промяна;

- възрастовият диапазон на въвличаните в трафик е между 14-16 години, като *група с изключително висок риск е тази непълнолетните момичета*, като най-честата възраст за въвличане в джебчийство е 13 години, а за проституцията е 14 – 16.

Изследването съдържа препоръки за : развитието на компетентността на работещите с деца в риск по отношение на техники за разговор и проучване на ситуацията на децата жертви на трафик; целенасочно развитие на компетентността на работещите в системата ,особено полицаите за придобиване на умения и знания за разпознаване на механизмите на въвличане и принуда за джебчийство, проституцията и просия. Развитие компетентността на рисковите групи за повишаване на знания и умения за действие в трудни, кризисни житейски ситуации, умения за споделяне и търсене на съвет при вземане на решения в кризисни ситуации

Група В: Изследвания за насилие над деца в институции

Децата отглеждани в институции са обект на социалната оценка на грижите за проведена през 2000 година преди стартирането на реформата за повишаване на благосъстоянието в България, но в нея не се открива проучване и оценка на насилието в институциите. Две от изследванията в проучвания период имат обект на изследването децата в институции и грижата за тях. Насилието над деца в институции е отразено в изследване *”Децентрализация на домовете за деца лишени от родителски грижи – предизвикателства и възможности*, 2007 г.по поръчка на УНИЦЕФ, извършено от ИСДП/. Задачи на изследването са оценка на актуалната ситуация и нужди на децата в периода на преход на ДОВДЛРГ от структури в системата на МОН към общински институции и оценка на потребностите на местните власти във връзка с поемането на отговорността за домовете. В изследването са обхванати общо 80 домове и прилежащите общински власти. Проведени са 274 интервюта, от които с представители на местната власт – 93; с деца от домове – 94; с директори и персонала на домовете – 87 проведени в периода април-май 2007 г. Изследването използва предимно качествени методи, като за обобщаване на общите мнения и препоръки на респондентите се извърши кодиране, което представя количествени резултати. За всяка специализирана институция беше разработена карта за състоянието на дома, описваща неговата материална база и цялостното му състояние. Резултати от изследването, свързани с насилието са от интервютата с децата и са водени главно по отношение на

физическото насилие. (граф. 5, Приложение). Данни за други типове насилие като сексуално, психическо и negliжиране в домовете не са били събрани, тъй като е необходима много по-специализирана методика и специална подготовка на екипа, което не е предмет на това изследване.

При изследването относно насилието има следните резултати:

- децата от домовете споделят, за насилие в училищата, където учат-другите странят от тях и дори не ги поздравяват, не са редки и случаите на побои сред двете групи деца.
- нивото на насилие от по-големите към по-малките деца в домовете е също тревожно високо. Най-често това са шамари, ритници и обиди.
- нерегистрирани са и случаи на насилие от страна на възпитатели – удряли са деца с ключове и дневници по главата, ритали са ги и са ги биели.

Налага се впечатлението, че насилието е основно средство за общуване

Изследването *Живот след институционалната грижа в България /БИОХ-НБУБ/, 2009* цели да очертае картина на съществуващата система за услуги в подкрепа на излизащите от домове, проучване на добри практики, идентификация на фактори, които допринасят за социалното включване. Проучването включва проучване на данни и законодателство, 15 интервюта с професионалисти, 15 интервюта с млади хора, излезли от домове преди 2 до 5 години.

Резултатите от проучването показват, че :

- няма система от услуги за подкрепа на излизащите от домове
- голям брой младежи с дълъг престой и преминали през много институции, т.е. с висок риск за социално изключване
- подготовката за независим живот е вменена на домовете, а по мнение на професионалистите трудностите в подготовката за независим живот са свързани с : зависимост, неясна идентичност, лоша преценка на социалната реалност, нереалистични очаквания и изисквания, липса на активен житейски проект, живеене ден за ден, лошо образование,
- фактори допринасящи за успешно включване (от интервюта с експерти и младежи) са - продължителност на престоя в дом (настанени след 7-9 год. възраст), поддържана връзка със семейство и роднини или

добър родителски образ; приемственост в грижите (един дом); индивидуална връзка със значим възрастен.

Група Г: Изследвания на обществените системи, свързани с насилието над деца

В изследването *„Партньорство на полицията и медиите за превенция на престъпността”* се цели да се анализират специфичните социални функции и възможности на представата за масова комуникация при отразяване на престъпността и нейната превенция и изработване на препоръки за сътрудничество между полицията и медиите. То се извършва чрез анализ на 2 300 медийни публикации и резултатите са свързани с качеството на отразяване на насилието над деца. Изследването на чувствителността на системата цели измерването на чувствителността на предоставящите услуги за откриване, регистриране и препращане на случаи на насилие над деца. Изследването обхваща всичките 28 териториални области в страната. Обхванати са общо 406 звена в различните сектори: образование, здравеопазване, социални грижи, полиция и правосъдие. Основният извод от изследването е, че липсва хомогенност в системата за закрила на децата, което я прави недостатъчно ефективна в реакцията ѝ спрямо случаи на насилие над деца и неспособна да гарантира йерархията на правата на децата, жертви на насилие.

В изследване на системата на наказателно правораздаване при изслушване то на деца, непосредствено пострадали или свидетели на престъпление, ИСДП и СБС, 2008 г. има за цел и задачи на изследването е да се проучи практиката за изслушване на деца, като се проучва движението на случаите на деца жертви на насилие в наказателния процес и характеристиките на изслушване на деца в този процес. Обхванати са 36 случая на деца от 6 до 17 годишна възраст и съдии от 7 населени места в страната от всичките 5 съдебни райони. Резултатите потвърждават хипотезите за големия процент на случаите с продължителност по-голям от 1 година и многократното разпитване на децата жертви. Изследването дава информация, че децата стават жертви на телесни и сексуални престъпления. Изследването за чувствителност на системата за установяване, регистриране и съобщаване на случаи на насилие над деца в България изследване, проведено в страните от Централна и Източна Европа и Общността на независимите държави, по поръчка на Регионалния офис на УНИЦЕФ в Женева цели да измери работата/чувствителността на предоставящите услуги за

откриване, регистриране и препращане на случаи на насилие над деца. Данните за откритите, регистрираните и съобщените случаи на насилие са събрани в продължение на период от 12 месеца. Те обхващат периода януари 2006 - декември 2006 г. Методологията включва използването на разработени за нуждите на изследването индикатори, както и примерно интервю-въпросник за количествено и качествено изследване, което е адаптирано за българските условия. Основният извод от изследването е, че *липсва хомогенност в системата* за закрила на децата, което я прави недостатъчно ефективна в реакцията ѝ спрямо случаи на насилие над деца и неспособна да гарантира йерархията на правата на децата, жертви на насилие.

